

ALTER-éből idéz: „Minden új élet egy új, önmagáért fennálló idót kezd meg, amely közvetlenül kapcsolódik az örökkévalósághoz: minden életet tehát közvetlenül az örökkévalóság előz meg.” (TÖRETTLEN ÚTON, 163.) Noha Schelling zseniális elgondolása az eredeti kontextusból némiképp kiszakítva került felidézésre, mégis nyugodtan mondhatjuk: a BIBLIA szemlélete alapján így kellene lennie. S a fentiek igenlése nyomán már csak egy „ugrás” Schellingtől Kierkegaard felé, nem csupán a görögség körében a „múltbéli örökkévalóság” ideáját megfogalmazó, hanem a kinyilatkoztatáshoz mért contemporalitas eszméjét elgondoló és átélő Kierkegaard felé.

Végezetül egy erősen szubjektív megjegyzés. Tatár György esszéit évtizedek óta már kézirat-állapotból ismerem. Ez a tény (joggal) elfogultságot sejtet, s feltételezi, hogy az ember könynyedén átsiklik az esszégyűjtemények esetlegességéből fakadó egyenetlenségek fölött. Erről azonban szó sincs. Az utóbbi években egyre világosabbá vált: ezeknek az esszéknek szövegen túli rendezőelvük van, s a redakció ilyesfajta irányulása pillanatok alatt elmossa a műfaji, formai határokat.

Rugási Gyula

AKIKNÉL A FRÁJER MÁR KÖZNYELVI

Román–magyar kulturális szótár
Szerkesztette Benő Attila
Sepsiszentgyörgy, Anyanyelvápolók Erdélyi
Szövetsége, 2009. 198 oldal

A kulturális szótárak sorában Magyarországon az első Bart István műve volt (1998), majd az angolt sorra követték – elsősorban a Corvina jóvoltából – a más nyelveket és kultúrákat bemutatók. Így sor került a románra is, amelyet a kolozsvári Szabó T. Attila Nyelvi Intézetben készítettek el, Benő Attila vezetésével, 2004 és 2009 között. A kulturális szótár műfajának fontos előzménye például a szovjeteknél az 1970-es évektől *lingvostranovedenije* néven művelt tudományág, a németeknél a müncheni C. H. Beck kiadó tevékenysége az 1980-as évektől, s a műfajteremtő az angol Adrian Room, aki az

1970-es években éppen a szovjetekkel együtt dolgozott.

Ez a kötet tehát a román életforma jellegzetes szókincsét gyűjti össze, bemutatja az ezekhez tartozó tárgyakat, személyeket, fogalmakat, különös tekintettel azokra, amelyeket a külföldi furcsának talál.

Benőék munkájának egyik legfeltűnőbb erénye a román etnobiológia tárgyalása. A fokhagyma (*ai*) a románoknál is boszorkányok ellen oltalmazó pánacea, a szarvas (*cerb*) a tisztaság és igazság szimbóluma, a vassfű (*iarba fiarelor*) fémet lágyít, lakatot nyit, állatot pusztít, a mák (*mac*) pirossága a románokat Jézus fájdalmára emlékezteti. A korszerű dragonológiát sajátos sárkánytípusok, a *balaur* (28.) és a *drac* (76–77.) képviselik.

Ami a történelmet illeti, a szótárból – érthető tapintatból – kimaradtak a dáko–román kontinuitást megkérdőjelező (vagy éppen igenlő) szócikkek, tartalmazza viszont a könyv a legjelentősebb román uralkodók életrajzát, sőt olyan csoportos elnevezéseket is, mint a *fanariot* 'fanarióta' (85.). Kissé sovány szócikkük részletesebb, más tájakra is kitekintő alternatívája a következő: **fanarióták** (görög phanariótész): az Oszmán Birodalomban a városlakó görögök vezető rétege, akik a XVI. századtól, majd különösen IV. Mehmed uralkodásától (1648–87) és a Köprülü nagyvezír-dinasztia hatalomra jutásától (1656) fontos gazdasági és politikai szerepet játszottak. Közülük került ki a birodalom számos kormányzója, diplomataja stb. A török udvartól kapott méltóságai legalábbis egy részét pénzért vásárolták. Kereskedőik jó kapcsolatot tartottak a Földközi-tenger térségének számos görög diaszpórájával. Nevüket – bár másutt lakókat is közéjük soroltak – Isztambul (Konstantinápoly) Fanar (Fener) városrészéről kapták. – A román történelemben jelentős szerepet játszott a fanarióta Cantacuzino (Kantakuzénosz), Ipsilanti (Úpszélantész), Suțu (Sutzosz), Caragea, Calimachi (Callimachi, Călmașul, Calmășul, Kalemakisz) és a khioszi származású Mavrocordat (Maurokordatosz) család. Bár korábban is kerültek ki közülük havasalföldi és moldvai vajdák, Moldvában 1711-től, Havasalföldön 1716-tól 1821-ig közvetlenül a szultán nevezte ki a vajdákat, általában a fanarióták (kezdetben főleg a Mavrocordat család néhány tagja) közül, s ez a korszak az ún. fanarióták kora a román történelemben. E korszak elejének jelentős uralkodói voltak Nicolae és Ioan Mavrocordat fivé-

rek, valamint Nicolae fia, Constantin Mavrocordat. Mindhárman – többször egymást váltva – egyaránt uralkodtak Moldvában és Havasalföldön. A vásárolt méltóságok árát a fanarióták román alattvalóikkal fizették meg, ezért rendkívül népszerűtlenek voltak. Hatalmuk a román fejedelemségekben az 1821-es felkelésig, Görögország területén az 1821–29-es felszabadító harcig tartott, s a küzdelmekben egyes fanarióta családok (Ipsilanti, Cantacuzino stb.) tagjai már a törökök ellen harcoltak.

Nincs viszont Dunai Fejedelemségek szócikk, pedig a fanarióták uralma után román származású fejedelmek kerültek Moldva és Havasalföld trónjára, nevezetesen I. Sturdza, (uralkodott 1822–28) és G. Ghica (uralkodott 1822–28). Ettől kezdve a két fejedelemséget egyesülésükig (1859), pontosabban a román függetlenségi nyilatkozat kiadásáig (1877. május 22.) Dunai Fejedelemségeknek nevezték, mely után következett a Románia név.

A kötet szerkesztőinek figyelmét a román nyelv fejlődése sem kerülte el. Például „**fraier**: balek, pali. Jiddis eredetű szleng szó, melynek jelentése 'vesztes, mások által kihasználható, rászédhető', és amely ezzel a jelentéssel más nyelvekbe, így a románba is bekerült. A román nyelvbéli használatában már köznyelvi szintre emelkedett, és leginkább a *șmecher* kifejezéssel alkot ellentétpárt”. (87.) A magyarban és több kelet- és közép-európai nyelvben is jelen levő *frájer* a tolvajvilágból kirekesztő terminus, olyasféle, mint a *goj* 'nem zsidó', *gádzsó* 'nem cigány'. A magyar köznyelvből egyelőre hiányzó, de az argóban máig élő „*freier*: úri ember, nem a tolvajvilághoz tartozó, a meglopandó áldozat” (Szirmai, 1924: 25.; néhány további említése: Bárczi, 1980: 258.; Hatvany, 1971: 424.; Hatvany Lajos 1927-es hazatérése után került börtönbe). Fazakas István heterogén forrásokból összeállított „ó- és új argósztárában” ez áll: „*frejer* – 1. barát, társ, 2. nem bűnöző személy, 3. meglopandó, becsapandó áldozat, balek; német *Freier*: kérés, lovag, gavallér” (1991: 116.). Ami a magyar nyelvjárásokat illeti, Nyíregyházán *frájer* 'lány kedvese, szerelme' (Márkus, 1943: 181.; ÜMETSZ, 2: 525.; Gerstner, 1997: 109–110.), a Felvidéken és a Vajdaságban *frájer* 'vakmerő, beképzelt, nagyhangú, kötekedő fiatal férfi' (Lanstyák, 2009: 21.), Tallóson a szlovákból *frájer* 'kötekedő, öntelt személy, szoknyahajcsár, ficsúr, gavallér' (Gágyor, 2003: 138.).

Digresszió, de érdekes, hogy az oroszból és annak is börtönvilágából Alekszandr Szolzenyicin által is említett *blatnoj* vs. *frájer* szembeállítás (Kovács & Strés, 1994: 20.) mindkét eleme a magyarból is régóta ismert. Tudniillik a *blatnoj* szó és a magyar egykor tolvajnyelvi, ma szinte általánosan használt *blatt* 'kártya' egyaránt a német *Blatt* 'levél, lap' szóra vezethető vissza. *Ablatnoj* 'céhbeli tolvaj' a sajátos, sok szempontból archaikus szervezeti és erkölcsű orosz alvilág, a tolvajtársadalom tagja.

Benőék kulturális szótárából, a jól reprezentált gasztronómiai szócikkek sorából hiányzik például a *marghiloman*. A magyarországi, egykori kávéházi kultúránk emlékeit őrző italok közül nevezetes a *krampampuli* 'fűszeres, szesztartalmú, a felszolgáláskor meggyújtott ital', a spanyol eredetű *mazagrán* 'kávé konyakkal', a *svájci kávé* 'feketekávé barackpálinkával' – amelyeknek mind az a jellegzetessége, hogy tömény szeszestalt kevernek a kávéba. A nemzetközi hírnevet szerzett kávéházi italok között nevezetesnek számít a román *marghiloman*, ami lényegében nem más, mint kávé rummal vagy konyakkal. Az elnevezést a román Marghiloman családnévből szokás eredeztetni, s a család legnevesebb tagjára, Alexandru Marghilomanra (1854–1925) vezetik vissza, aki 1918-ban miniszterelnök volt. A *marghiloman* tehát Romániában helyi jellegzetességnek számít, és a kávéfajták legdrágábbikának. Hagyományos változatát luxusétermekben és kávéházakban szolgálják fel; tálcán, csészében találják, jégkockákkal, cukorral, s ami a legfontosabb, egy üveg rummal vagy konyakkal, amit a vendég maga adagol a kávéba. Rudnay János *margoliman* (sic!) néven bécsi különlegességként említette (1976: 168.), s távoli rokona például a *cremat* nevű „katalán kávé” (Casas, 1985: 394–95.), valamint a New Orleans-i franciás („cajun”) konyhára jellemző *café brûlot*, amelyet fűszerekkel, narancshéjjal, likőrrel ízesítenek, s délutáni, esti kávézások során fogyasztanak.

A román gasztronómiából talán legjelentősebb újabb átvételünk a *miccs* 'apró darabokban sütött örölt hús', amit Benőék *mittei* néven részletesen tárgyalnak (126–27.). A *miccs* szó – jelöltje, denotátuma korábbi elterjedtsége ellenére – csak nemrég jelent meg a magyar szótárakban (talán először Sántha, 2004: 166.). A nálunk hagyományosabb fasírozott a románoknál *chiftea* (56.).

Irodalom

- Bárczi Géza: A MAGYAR NYELV MÚLTJA ÉS JELENE. Gondolat, 1980.
- Bart István: ANGOL–MAGYAR KULTURÁLIS SZÓTÁR. Corvina, 1998.
- Casas, Penelope: THE FOODS AND WINES OF SPAIN. Harmondsworth, Penguin, 1985.
- Fazakas István: JASSZOK, ZSARÓK, CAFKAVÁGÓK. ÉLETKÉPEK A VAGÁNYVILÁGBÓL, Ó- ÉS ÚJ ARGÓSZÓTÁR. Fekete Sas, 1991.
- Gágyor József: TALLÓSI SZÓTÁR. Pozsony/Bratislava, Madách–Posonium, I: A–K, 2003; II: L–Zs, 2004.
- Gerstner Károly: TÁJSZÓJETIMOLÓGIÁK. In: Kiss Gábor – Zaicz Gábor (szerk.): SZAVAK – NEVEK – SZÓTÁRAK. ÍRÁSOK KISS LAJOS 75. SZÜLETÉSNAPIJÁRA. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 1997: 105–112.
- Hatvany Lajos: EMBEREK ÉS KÖNYVEK. Szerk. Belia György. Szépirodalmi, 1971.
- Kovács Ákos, Sztrés Erzsébet, Szergej Vasziljev (fotó), Dancig Baldajev (rajz): AZ OROSZ TOLVAJVILÁG MŰVÉSZETE. Pesti Szalon, 1994.

- Lanstyák István: A SAJÁTOS HATÁRON TÚLI MAGYAR SZÓKINCSTÉNYVÁLTOZATOSSÁGÁNAK DIALEKTÁLIS, REGISZTERBELI, IDŐBELI ÉS STILISZTIKAI ASPEKTUSÁRÓL. In: Borbély Anna et al. (szerk.): NYELVDEOLÓGIÁK, ATTITÜDÖK ÉS SZTEREOTÍPIÁK. Bp.–Dunaszerdahely–Nyitra, MTA Nyelvtudományi Intézet – Gramma Nyelvi Iroda – Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar, TINTA, 2009: 18–24.
- Márkus Mihály: A BOKORTANYÁK NÉPE. A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarstudományi Intézete, 1943. (TANYA, FALU, MEZŐVÁROS, 3.)
- Rudnay János: A KÁVÉ. Mezőgazdasági, 1976.
- Sántha Attila: SZÉKELY SZÓTÁR. Targu-Secuiesc, Havas, 2004.
- Szirmay István: A MAGYAR TOLVAJNYELV SZÓTÁRA. Béta Irodalmi Rt., 1924.
- Timár György – Fazakas István: SZLENG-SZÓ-SZEDET. Fekete Sas, 2003.
- ÚMTSZ: B. Lőrinczy Éva (szerk.): ÚJ MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Akadémiai, 1: A–D, 1979; 2: E–J, 1988; 3: K–M, 1992; 4: N–S, 2002.

Kicsi Sándor András